

el valor no merament testimonial, sinó també dramàtic i estètic, d'aquest nostre patrimoni. A la fi, s'hauria subratllat allò que els responsables del volum saben perfectament: que, enllà de les desventures sociopolítiques i del talent dels escriptors, la història també la creen, l'escriuen i ens la relaten els historiadors.

JORDI SALA

RAMIS I RAMIS, Joan, *Arminda*, a cura de Vicent de Melchor i Pep Valsalobre, Belcaire d'Empordà, Edicions Vitel·la (Philologica: Sèrie Textos, 2), 2006, 124 p. (14 x 21 cm).

Dins d'un vast projecte de recuperació, edició i divulgació de clàssics literaris catalans de l'edat moderna, Vicent de Melchor i Pep Valsalobre –ambdós professors universitaris i membres de l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes– presenten, com a segon volum de la col·lecció de textos literaris dirigida per Albert Rossich, una acurada edició crítica d'una de les obres del dramaturg neoclàssic per excel·lència a les terres catalanes: *Arminda* (1771), de Joan Ramis i Ramis. I es pot ben dir que la peça, el drama més breu del maonès, ha restat «pràcticament» inèdita, si descomptem l'existència d'una edició anterior d'aquesta peça a cura del mateix Melchor, l'any 1982, de curta tirada,¹ a diferència dels altres dos drames ramisians, *Lucrècia* o *Rosaura*, que han comptat amb les edicions i reedicions –amb un caràcter divulgatiu i, en alguns dels casos, amb la introducció de certes correccions lèxiques i morfològiques– de Jordi Carbonell i, més recentment, de Jaume Gomila.

L'especialista en la llengua i la literatura menorquines de l'edat moderna, Vicent de Melchor, autor de la primera tesi doctoral sobre el literat menor-

1. Aquesta primera edició d'*Arminda*, que ja es veu voluntariosa en observar la tipografia, parteix del manuscrit conservat a la Biblioteca Pública de Maó. En una breu nota preliminar, situa la producció de Ramis en el context històric i sintetitza el tema i la trama d'*Arminda*. Quant al text, es tracta d'una transcripció fidel que respecta la grafia del ms., regularitzant-ne l'accentuació i la puntuació; les notes reporten les lectures exactes del ms. que han estat modificades al text. El mateix ms. fou emprat per Melchor com a testimoni únic per a l'edició que en féu a la seva tesi doctoral.

quí (a la qual es remet sovint en aquest volum), s'ha encarregat d'elaborar un «Estudi introductori» en què sintetitza diverses dades entorn de la vida i obra de Joan Ramis i ofereix una anàlisi d'*Arminda* partint dels cànons estètics de l'època. En primer lloc, insereix l'estudi de l'obra literària ramisiana dins d'un context de crítica literària, inicialment innovador (tal com remarca l'estudiós, pel fet que Ramis fou precisament un dels literats clau a l'hora de començar a abandonar el concepte —«continuat prejudici» (p 16)— de Decadència aplicat a l'edat moderna). Aquest breu periple per la bibliografia (en què destaca la valoració feta dels treballs de Jordi Carbonell) que implicà el redescobriment modern de Ramis ens situa a l'avantporta de l'esbós de la vida del dramaturg; un esbós que parteix de les dades conegudes ja des del segle XIX i que es beneficia —no podria ser d'altra manera— de les aportacions posteriors de Melchor, el qual desmenteix la hipòtesi que l'adopció del classicisme francès per part de Ramis fos conseqüència directa d'una —inexistent— estada universitària durant dos anys a Avinyó i aclareix que degué ser més aviat producte de la influència cultural dels francesos, que ocuparen Menorca durant set anys.

Com és sabut, hi hagué dos factors contextuals que condicionaren fortament la personalitat literària de Ramis: la vitalitat cultural i econòmica de Menorca, afavorida per la sobirania britànica, i el corrent europeu de l'il·luminisme. En aquest sentit, la citació de Joan Fuster que ha estat encertadament escollida per encapçalar el volum ja assenyala com els escriptors menorquins d'aleshores foren «els més "europeus" dels Països Catalans del moment».

I Melchor fonamenta la seva anàlisi (i interpretació) d'*Arminda* precisament, d'una banda, en un emmarcament contextual traçat a través d'un sucint recorregut de la tragèdia occidental des de les tragèdies gregues (conjuntament amb l'esment als corresponents exàmens retòrics aristotèlics i horacians), centrant-se en el ressorgiment classicista impulsat a la França del segle XVII, amb autors com Corneille o Racine, fins a l'eclosió del drama domèstic o *bourgeois*. Hem d'agrair especialment aquest breu estat de la qüestió, atès que insereix Ramis, com a autor de tragèdies, dins de la història de la literatura europea i permet de conèixer el suport literari emprat, lluny de la literatura catalana, clàssica o posterior, tradició pròpia sobre la qual no pogué descansar.

L'altre pilar de l'anàlisi és l'adscripció al cànon marcat pel classicisme francès i la consegüent adopció de la preceptiva neoclàssica. Així, Ramis respectà en *Arminda* els cànons *classiques*, que Melchor articula en els següents elements: el final catàrquic que esdevé retribució, com a tret essencial de la tragèdia (com la considerà el maonès en un primer moment, el 1771, per bé que el 1775 la revisés i l'anomenés drama); les regles clàssiques, codificades per Nicolas Boileau a *L'art poétique* (1674), obra a què remet Melchor en nota a peu de pàgina a l'hora de fer referència als conceptes d'*imitatio* de la natura, en concret, de les passions humanes (encara que en aquest cas no es doni, però, la també obligada imitació dels clàssics grecollatins, atès que l'obra parteix de la creació d'uns personatges i d'una història imaginats per l'autor, en què el debat entre raó i passió és sovint l'epicentre), o quan parla de l'estructura dramàtica i de les teories sobre la versemblança i el decòrum (amb un excurs dedicat a *Rosaura*, com a peça en què es transgredeix la norma i en què es barregen gèneres diversos, a diferència d'*Arminda* o *Lucrecia*, i unes consideracions entorn de la divisió en actes i de l'alexandrí, metre francès per excel·lència, del qual és deutor Ramis).

Aquesta mena d'anàlisi s'allunya de la que ha estat realitzada en examinar els altres drames de Ramis: així, per esmentar-ne un cas destacat, Loreto Busquets pren diversos elements propis del codi verbal, textual o literari de l'obra dramàtica (entre els paràmetres narratius, els personatges, l'acció, el temps, l'espai i l'estructura dramàticonarrativa; i entre els conversacionals, els diàlegs i els monòlegs) com a eixos del seu extens treball entorn de *Lucrecia*.² Val a

2. LORETO BUSQUETS, «*Lucrecia*, de Joan Ramis i Ramis», a *Miscel·lània d'homenatge a Enric Moreu-Rey*, vol. 1, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988, p. 335-370. Val la pena de transcriure aquí —malgrat l'extensió— les consideracions que féu Busquets entorn del neoclasicisme, per l'element de controvèrsia que introduí amb la resta dels estudis, diguem-ne “consagrats”: «Em sembla inadequat, d'altra banda, continuar parlant de neoclasicisme com si consistís en l'acatament de les unitats aristotèliques i en la imitació francesa. L'il·luminisme i el moviment neoclàssic que n'és expressió formal són europeus i el seu origen no és pas francès. Les diverses poètiques que es publiquen a Europa en aquests anys reflecteixen una mateixa preocupació i idealitat, i, per tant, una mateixa concepció d'obra d'art, que, malgrat llurs petites diferències i discrepàncies, coincideixen entre si i amb les del món clàssic. És difícil, per tant, per no dir impossible, saber d'on ha tret Ramis els preceptes i els consells en què sembla haver-se inspirat la seva obra; alguns fan la impressió de procedir de les poètiques italianes, d'altres de les franceses, d'altres encara directament de les autoritats clàssiques. D'altra part, a parer meu, ni l'obra de Ramis té res de raciniana, llevat del metre, ni el teatre de Racine té gran cosa de neoclàssic» (p. 337, nota 2).

dir, també, que no és la primera vegada que Melchor parteix de la preceptiva neoclàssica per aproximar-se a un drama de Ramis; ho féu ja en una aportació a l'estudi també de *Lucrecia* en què la qualificava de «clàssic menor de la literatura catalana».³ Els principals paral·lelismes entre aquest treball i la present introducció es donen, d'una banda, pel que fa a l'estructura de l'anàlisi, articulada de la mateixa manera, a partir de les normes que havia de seguir la tragèdia classicitzant –imitació, estructura i contingut, gèneres i to–, però aplicades a l'obra magna del maonès (i d'aquí l'interès en la comparació d'ambdues peces); de l'altra banda, quant a la inserció en la història literària europea, ampliada en alguns aspectes, com el de la justificació de l'anacronisme d'aquestes peces respecte de les novetats en la dramaturgia de la França coetània.

Però més enllà de la poètica neoclàssica, Melchor no oblida, en l'estudi d'*Arminda*, algunes reminiscències del gènere pastoral, pel fet de ser la protagonista homònima una pastora, i sobretot el que qualifica d'un «tímid acostament a l'incipient sentimentalisme preromàntic» (p. 23), concretat en els següents aspectes: llibertat creativa quant als personatges, la presència de l'heroi sentimentalista, don Ramon, per les seves accions «novel·lesques» i el toc melodramàtic que confereix l'anagnòrisi d'*Arminda*.

Voldria remarcar, en síntesi, tres encerts que em semblen fonamentals en aquesta introducció: en primer lloc, el fet de recórrer directament a Boileau, un dels més destacats preceptistes de l'època,⁴ i no emprar com a font els diversos estudis existents, per exemple, entorn de la coneguda regla de les «tres unitats»; així, Melchor apropa molt més el lector a l'obra i al pensament de Ramis, de la mateixa manera que ho fa amb el marc contextual

3. Vicent MELCHOR, «Un clàssic menor de la literatura catalana: la *Lucrecia* o *Roma lliure* (1769) de Joan Ramis i Ramis», a Albert ROSSICH, Antoni SERRÀ CAMPINS, Pep VALSALOBRE (eds.), *El teatre català, dels orígens al segle XVIII*, Kassel, Reichenberger, 2001, p. 399-408. Notem que aquest treball no ha estat inclòs a la bibliografia final, malgrat el seu interès; tampoc no hi consta l'estudi esmentat en la nota anterior. Aquest parell de referències podrien completar el panorama bibliogràfic entorn de l'escriptor menorquí.

4. Melchor recolza les seves afirmacions entorn de la tragèdia classicista també en prescriptivistes clàssics com Horaci o Aristòtil (en concret, remet a un passatge de la seva *Poètica*, fragment citat a partir d'una traducció castellana de 1977; una altra opció fóra fer-ho a partir d'una més recent versió catalana a cura de Joan Leita i amb introducció d'Alberto Blecuà: ARISTÒTIL, *Retòrica. Poètica*, Barcelona, Edicions 62, 1998).

europeu. En segon lloc, que introdueix afirmacions entorn de les altres dues peces teatrals ramisianes, amb l'objecte de servir de punt de comparació o de contrast amb l'obra editada (en relació amb els trets propis de la tragèdia a *Lucrècia* o quant als trets preromàntics, més remarcables a *Rosaura*, per esmentar-ne un parell). I, en tercer lloc que, tot al llarg de l'estudi introductori, matisa asseveracions considerades clàssiques entorn de la figura de Ramis. Un dels casos més consolidats és, per exemple, el de la periodització literària de la seva producció, en les quatre etapes assenyalades per Jordi Carbonell: a més de remarcar novament que la tria estilística a favor del classicisme francès no tingué res a veure amb cap estada d'estudis a Avinyó (fet que afectaria el segon dels períodes marcats), indica que no és justa l'equiparació de Ramis amb Antoni de Capmany, atès que sabem (gràcies a la localització de les *Poesies burlesques i amoroses*, datables en 1809) que la fidelitat del dramaturg menorquí al català com a llengua literària persistí fins a la dècada anterior a la seva mort.

Un altre element que enriqueix notablement el treball de Melchor és un estudi lingüístic (sota el darrer epígraf intitulat «La llengua»),⁵ de presència molt poc habitual en introduccions d'obres considerades purament des del seu vessant literari, malgrat la seva importància des d'un punt de vista d'història de la llengua (com és el cas de les peces de Ramis, atès que la seva llengua literària és una important mostra de pervivència del català en un territori poc afectat per les conseqüències de la Guerra de Successió).

Per tots aquests motius, l'estudi introductori esdevé no només una completa síntesi sinó també una revisió de les dades conegudes sobre la trajectòria de Ramis que permet la interpretació d'*Arminda*,⁶ en particular, i de tota la seva producció dramàtica, en general.

L'edició del text—d'extensió migrada en relació amb altres drames clàssics francesos, que oscil·laven entre els 1.500 i 2.000 versos—es caracteritza en tot moment pel rigor filològic i per la voluntat de divulgació, d'acostar els textos a un públic lector ampli. Aquesta és la màxima tant dels curadors de l'obra

5. S'hi analitza el tipus de llenguatge, el lèxic (gal·licismes i hispanismes) i algun tret morfològic.

6. Cal tenir en compte que les referències que trobem d'*Arminda* a la bibliografia són més aviat escasses i se circumscriuen sobretot a uns breus mots (de vegades, amb algun extracte) que li dedicà Carbonell en els seus estudis o a les remarques que en féu Melchor en comparar-la amb *Lucrècia*; podem dir, doncs, que el treball que inclou el volum que ressenyem és la primera aproximació crítica monogràfica i independent d'aquell drama.

com del director de la col·lecció, Albert Rossich: d'una banda, la de facilitar un objecte d'estudi i, de l'altra, un objecte de fruïció estètica, a la qual contribueix, a més, la presentació del volum (tipografia, cobertes, mida del paper, etc.). D'aquí que els criteris d'edició, explicitats per Rossich, el qual ha fet la revisió darrera de tot el volum, passin per un acostament del text al lector a través de l'aplicació de les normes modernes (respectant en tot moment les particularitats morfològiques, sintàctiques i lèxiques) amb l'excepció d'aquells casos que s'han de mantenir per raons mètriques i prosòdiques («La regla, en síntesi, és transcriure les formes de la manera més acostada a l'ús actual, però respectant sempre en la poesia el nombre de síl·labes», p. 42). La discussió de l'establiment dels criteris concrets no apareix en aquest segon volum de la col·lecció *Philologica: Sèrie Textos*, però sí al primer (una antologia de *Poesia catalana del barroc*), al qual es pot adreçar el lector interessat en aquestes qüestions.⁷

Valsalobre dedica el darrer apartat als casos concrets que, en l'edició d'*Arminda*, necessiten un comentari particular i s'hi tracten temes com la tonicitat baleàrica dels pronoms enclítics o el manteniment de la forma *lo* amb valor del pronom 'ho'. També hi fa interessants consideracions –sempre fonamentades en l'anàlisi dels diversos testimonis– entorn de la datació de l'obra, hi justifica la correcció del que han estat considerats errors i remarca que s'ha optat per fer l'edició del text del ms. C, incorporant-hi les correccions autògrafes de 1775, i no la del ms. A, com havia fet Melchor en l'edició de 1982 i en la de la seva tesi doctoral de 1995, per bé que en certs casos l'esmena coincideix amb la correcció que proposa aquest darrer manuscrit.

De tot això, se'n desprèn precisament un dels mèrits més rellevants del volum: l'establiment del text definitiu, editat críticament, seguint el mètode ecdòtic. Les fases prèvies de l'edició han estat compartides pels curadors: tal com s'indica en una inicial «Nota preliminar», Melchor ha transcrit el manuscrit que anomenà A a la seva tesi doctoral, conservat a la Biblioteca Pública i Arxiu Històric de Maó, mentre que Valsalobre l'ha col·lacionat amb

7. Només un breu apunt al respecte: la discussió dels criteris i l'elaboració d'unes normes generals (centrades fonamentalment en qüestions fonètiques problemàtiques referents al vocalisme i al consonantisme, en l'accentuació i puntuació i en altres aspectes morfològics i sintàctics) aplicables a una col·lecció de clàssics catalans és d'un gran interès per a aquells filòlegs que es plantegin la regularització ortogràfica dels textos que vulguin editar.

el ms. *C*, del Museu de Menorca, també a Maó. La resta de passos de l'edició crítica (*recensio* dels testimonis i establiment definitiu del text després de l'avaluació de les variants, presentades en un aparat, conjuntament amb les correccions i errors) han estat realitzats per aquest darrer.

Després d'una sumària descripció codicològica dels tres testimonis que contenen *Arminda* (de manera íntegra o fragmentària, com és el cas del ms. *B*, de la Biblioteca Pública de Mallorca), que es veu completada pel també succint epígraf dedicat a «El text» dins de la introducció de Melchor,⁸ Valsalobre sintetitza en unes poques pàgines la fase de la *recensio*. És aquí on trobem la justificació de la tria del ms. *C*—còpia autògrafa de Ramis en gran part (com es desprèn del fet de compulsar-ne la lletra amb la de la correspondència autògrafa al comte d'Aiamans), exhumat, després de passar, el manuscrit, per diverses vicissituds, el 1999 i emprat fins ara només per Jaume Gomila a l'hora d'editar l'any 2004 *Lucrècia o Roma libre*—com a base per a l'edició de l'obra. Com és sabut, la *recensio* té com a finalitat determinar la filiació dels testimonis que han transmès una obra: a partir de l'anàlisi detallada de les esmenes, correccions del mateix Ramis en cas del ms. *C*, l'especialista conclou que el text del ms. *A* és còpia directa del del ms. *C*, atès que aquell incorpora quasi totes les correccions fetes sobre aquest i perquè hi afegeix algunes errades, i que el ms. *B*, que recull el text molt fragmentari i que sembla també dependre del ms. *C* directament o a través d'alguna còpia actualment perduda, pot ser descartat com a inservible a efectes filològics per a l'edició crítica.

Cal encara un breu apunt entorn de l' anotació. Les notes (amb una remissió als versos, que apareixen numerats al marge), a càrrec d'ambdós curadors, són poc abundants i succintes i parteixen sempre de l'objectiu de facilitar la lectura i la interpretació del text: sovint es tracta d'aclariments de tipus lingüístic (entre els quals, destaquen els de tipus dialectològic), que no poden ser resolts consultant el diccionari de l'IEC o la *Gran Enciclopèdia Catalana*—per ex., *himèn*: 'himeneu', 'casament'; *feel*: 'fidel', o *vull amar*: 'amaré' (for-

8. És en aquest apartat on es deixa constància de la conclusió a què ha arribat Pep Valsalobre que «només el text de l'*Arminda* és autògraf de Joan Ramis» (p. 36). La constatació d'aquesta conclusió apareix en el treball de Valsalobre a la p. 44 (no tant a la 47, com s'indica) en què s'afirma: «Tots tres —els quaderns que integren el ms. *C*— són còpies de mans diverses»; per eliminació, si el text d'*Arminda* és autògraf de Ramis, hem d'entendre que la resta no ho són pas.

ma perifràstica amb sentit de futur)—, del significat precís d'alguns mots, sobretot en relació amb els gal·licismes, amb un sentit coincident amb el del llenguatge literari francès —per ex., *amant*: 'persona que estima i és estimada' (sentit molt propi del classicisme francès)— o, fins i tot, d'algun vers sencer. Són expressament escasses, en canvi, les notes d'altra condició, com ho és una dedicada a l'aparició d'una Arminda pastora en un dels poemes de Ramis o la de la referència històrica de la reminiscència de la unió dinàstica entre Aragó i Barcelona.

I encara una altra remarca important, en relació amb l'ortotipografia: és la manera de puntuar certs passatges, més difícils, la que marca la interpretació adient del text (així, per ex., als vv. 531-532 Arminda diu: «Ah, mon pare! Excusau: mon cor, ple de dolor, / per fer lo que em manau es troba sens vigor», i no «Ah, mon pare! Excusau mon cor; ple de dolor, etc.», marcant d'aquesta manera els editors el sentit de 'Pare, perdoneu-me, perquè el meu cor no té vigor per fer el que em maneu').

Clouen l'edició del text un anunciat «Aparat de correccions, variants i errors», aparat crític que inclou, a més de les mínimes correccions introduïdes per Ramis al ms. C, les divergències del ms. pres com a base amb el ms. A —encara que, com a *codex descriptus*, tingui un valor nul ecdòticament parlant—, i un parell d'apèndixs que recullen dues cançons sobre el tema d'*Arminda*, que es troben en fulls solts dels mss. A i C, amb sengles breus introduccions i, en el darrer dels casos, amb un aparat de correccions i afeigits. Com a colofó del volum, els curadors presenten una bibliografia ramisiana selecta que comprèn les monografies i els treballs referents a la seva activitat literària però també com a erudit i historiador.

Aquest volum contribuirà, sense dubte, a fer que *Arminda* deixi de ser «el menys conegut dels tres *dramas*» (p. 16) de Joan Ramis, atès que en recupera el valor i el situa —com un dels «monuments més alts del neoclassicisme literari en català» (p. 21)— al costat de les altres dues *dames*, menys oblidades, de Ramis: la *Lucrecia* i la *Rosaura*.

MIRELA CAMPABADAL I BERTRAN